

МИРКО ГРЧИЋ*

МИГРАЦИЈЕ И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА ЈАДРА (ЗАПАДНА СРБИЈА)

Апстракт: Сва маса становништва Јадра је испретурана у XVIII и XIX веку миграцијама и ре-миграцијама. Огромна већина нису исконски "Јадрани" него комплекс становништва насељен у извесним историјским околностима из разних српских крајева. На то је утицао транзитни и гранични положај Јадра између Турске и Аустрије у XVIII веку и Србије и Турске у XIX веку. Знатан број избеглица насељен је у ове крајеве из ратом захваћених подручја Босне и Хрватске крајем XX века. У раду се статистички прати порекло и миграције становништва.

Кључне речи: Јадар, Лозница, Подриње, миграције, становништво.

Abstract: Complete population of Jadar region was disturbed by migrations and re-migrations during the 18th and 19th century. Great majority of the population do not originate from Jadar, but represent a kind of "complex" population settled in certain historical circumstances from different Serbian regions. That was influenced by transit and border location of the Jadar region between Turkish and Austrian Empires in the 18th century, and between Serbia and Turkish Empire in the 19th century. Considerable number of refugees was settled in this area from the war-affected Bosnia and Croatia in the late 20th century. The paper statistically analyzes the origin and migrations of the population.

Key words: Jadar region, town of Loznica, Podrinje region, migrations, population

Увод

О пореклу становништва Јадра и Лешнице постоји обимна историјска грађа, научна литература и статистички извори. Значајна су у том погледу дела Вука Караџића, М. Ђ. Милићевића, Б. Ж. Милојевића, Т. Ђорђевића, М. Барјактаревића и Н. Павковића, В. Николић-Стојанчевић, М. Спасовски и других. Када се сведу резултати тих истраживања, могу се издвојити следећа три слоја у вези са пореклом становништва Јадра и Лешнице:

1. Стариначки слој становништва из предтурског периода, изузетно је малобројан и тешко препознатљив;
2. Слој становништва досељен косовско-метохијском миграционом струјом у доба турске власти, такође је малобројан;
3. Слој становништва досељен динарском миграционом струјом после ослобођења ове области (1833), са српских територија које су остале под Турском и Аустроугарском, млађи је и бројнији.
4. Слој становништва који је досељаван из западних српских крајина у време бивше Југославије (1918-1991) и посебно у време њеног распада и грађанских ратова крајем XX века.

---

* Др Мирко Грчић, редовни професор, Географски факултет 3/3, Београд.

I

Први слој представљао је староседелачко и насељеничко становништво које је у другој половини XV века, услед ратних сукоба између угарске и османске државе, било изложено честим нападима, егзодусу и уништењу. Испражњени крајеви насељавани су колонизацијом досељеника, делом спонтано а делом на подстицај османске власти. Наиме, за пословање рудника Зајаче, Бохорине, Црнче, Крупња и рудника под Цером, била је потребна добро насељена околина. Пошто су за помоћне рударске радове најпогоднији били Власи, у ова села царских хасова насељавани су Власифилуриције – претежно сточари који су преузимали обавезу давања филурије и обављања влашких служби – стражарења на граници и саобраћајницама, чувања земље и пре свега заштите рудника. Насељеници су овамо долазили у XVI и XVII веку највећим делом из суседних старовлашких кнежина у средишњој Србији које су се расељавале у правцу северо-запад и дуж Дрине. Мањим делом стигали су из матичних области у Херцеговини, Црној гори, Босни. Османска држава је с једне стране фаворизовала насељавање Влаха на опустела погранична подручја, а с друге стране је, са померањем граница и стабилизацијом Влаха на тлу насељавања, укидала њихов статус претварајући их у зависно земљорадничко становништво – рају (Бојанић Д., 1985). Попис из 1533. године садржи необично важан податак да су се у вези са потхарачавањем Влаха догодиле промене у броју јадранског становништва, које је од 1.563 мушке главе и 12 удовица спало на 1 205 мушких глава, и у структури породица, јер се према 706 старешина влашких породица са 857 мушких чланова у 1528. години јавља 916 рајинских породица са 289 неожењених чланова 1533. године. Број породичних старешина упадљиво се повећао за 200 нових, али је број чланова породица упадљиво опао, тј. да је дошло не само до приметног исељавања из ове области већ и до промена у саставу породице, која је од велике породице влашког типа (задруге) постала мала породица рајинског типа (Бојанић Д., 1985).

II

Стариначко становништво у овом крају потиче из прве половине XVIII века, а већина становништва је досељена током XVIII и XIX века из динарских крајева (Стојанчевић-Николић В., 1975). Према истраживањима Б. Ж. Милојевића, однос “старица” према досељеном становништву је 1:7, а у родовима 154:1067, не узимајући у обзир 39 родова непознатог порекла (Милојевић Ж. Б., 1913). Од укупног броја досељених родова (1067), мање од 1/3 или 329 родова је досељено у 18. веку (162 у првој половини а 167 у другој половини века). Досељеници у 18. веку били су пореклом углавном из Рађевине, Подгорине, ужичког краја, горњег Подриња, Херцеговине и Црне Горе (Милојевић Ж. Б., 1913). Стариначких родова је више у доњем Јадру, који је константно био под турском влашћу. Горњи Јадар је био под окупацијом Аустрије и због тога био привлачнији за досељенике. После оба повлачења Аустрије у 18. веку становништво горњег Јадра се исељавало а на запустелу земљу касније се досељавало ново становништво из динарских крајева. У XIX веку, после пропасти Првог српског устанка, становништво Јадра се било јако проредило, услед емиграције у Аустрију и уништења. После Другог устанка Јадар је остао под Турском, те се становништво исељавало у ослобођени део Србије, уз благодатност Јеврема и Милоша Обреновића. Из периода после 1827. године у ваљевској Тамнави осам родова води порекло од досељеника из Јадра (Павловић Љ., 1930). Такође постоје архивски документи да је 1831. године око 100 “фамилија” из Јадра пребегло у поцеску капетанију Варну, те да је исељених Јадрана било и у Мачви (Ђорђевић Т., 1926). У току ослобађања Јадра, 1832/33. године ове крајеве су напустили “Турци”, којих је

било у већем броју у Лешници, Лозници, Липници, Борни и другим насељима (Ђорђевић Т., 1926). У то време је по наређењу српских власти становништво неких пограничних села на Дрини пресељено у новоформирана насеља. Тако су нестала села Острово, Кривића Ада, Доњевац а њихово становништво пресељено у ново село Липнички Шор. На исти начин, становништво села Папруће и Шепачка Ада је пресељено у Лознички Шор (део данашње Лознице). Нестала села поменуо је само неколико година раније Вук Караџић као посебна села кнежине Јадар (Караџић В., 1828) а данас су од њих остали само поједини истоимени топоними. Вук помиње и три друга села којих данас нема – Кољане, Прњавор Трношки и Аду ниже Смрдана. Кољани су вероватно спојени са Текеришем, Прњавор са Трношом а судбина Аде ниже Смрдана (код данашње бање Ковиљаче) није позната (Милојевић Ж. Б., 1913).

III

Трећи слој знатним делом води порекло од бројних породица Срба из Босанске Крајине, које су се на позив кнеза Милоша Обреновића организовано населиле 1835. и 1836. године у Лозници, Лешници, Липници и другим варошицама и селима у Јадру. Њима су припала некадашња имања “Турака”, који су се, коначно, 1834. године споразумно иселили из ових крајева. На напуштену слободну земљу досељени су Крајишници “озго од реке Уне” (њих око 2600), који су се веома брзо сродили са затеченим српским становништвом. Податке о насељавању Срба из Босанске крајине налазимо у архивској грађи коју је сакупио Тихомир Ђорђевић (Ђорђевић Т., 1926). Прва група од 396 Крајишника прешла је у Јадар 6. јуна 1835. године. Од тада па до јула следеће године, придолазиле су мање или веће групе Крајишника. Из једног извештаја од 25. VIII 1836. године, види се да је у Лешници било 1 725 а у Лозници 890 Крајишника, те да се преко Митровице у Аустрију само из Лознице већ вратило 25 “фамилија” са 233 члана. Број придошних је био знатно већи, али су се многи вратили у Босну, због епидемије колере (1836.) и несугласица са локалним властима. Основни узроци неспораума били су у томе што није свака породица добила посебан “плац” и кућу - једна породица је добијала један, две један и по, три породице по два “плаца”, што је било посебно неповољно за породичне задруге. Ни обрадиве земље, нарочито ливада нису добили довољно, зато што су напуштену земљу од “Турака” присвајали Лешничани и Мачвани, под изговором да су им те земље раније биле отете (Ђорђевић Т., 1926). Турске куће и имања покуповали су српски трговци из Лознице. Из једног списка Срба купаца турских кућа и имања у Лозници и Азбуковачком срезу у току 1836. године, види се да су они купили 122 куће и дућана и 85 плацева, од тога Цвијо Спасојевић (иначе прадеда чувеног географа Јована Цвијића) купио је 12 кућа и дућана и 3 плаца земље а Риста Павловић 32 плаца земље (Архив Србије, 1836). Крајишници су одлазили и због епидемије колере. Само у току једног месеца 1836. умрле су од колере у Лозници 119 а у Лешници 52 особе. Власти су настојале да задрже што више Крајишника у том пограничном простору. Према подацима из априла 1838. године, 34 лозничке фамилије са 195 и 43 лешничке са 285 чланова, поднеле су молбу за иселење. Неке од њих биле су породичне задруге са преко 10 па и 20 чланова (Ђорђевић Т., 1926).

У XIX веку у 48 насеља које је проучавао Б. Ж. Милојевић, досељено је 686 родова, од чега на прву половину века долази 322 а на другу 354. Рачунајући и сасељене из једног дела Јадра и друге, тај број износи 779 родова. Међутим, то је само узорак, док је стварни број родова био бар за једну трећину већи. Имиграција је била најинтензивнија одмах после ослобођења Јадра од Турака и била је усмерена више према селима горњег Јадра. Б. Ж. Милојевић закључује да је горњи Јадар био привлачнији за досељенике који су већином долазили из планинских динарских и традици-

онално сточарских крајева. У другој половини XIX века насељавање Јадра настањено је знатно спорије. У том периоду досељено је укупно 354 рода. Ови родови били су углавном из Босне и Херцеговине, а мањим делом из Поцерине, Мачве и Војводине. Ови досељеници углавном су се насељавали по селима доњег Јадра (Милојевић Ж. Б., 1913). Знатно живљи је био процес сасељавања из виших предела у равничарске делове Јадра. Према проучавањима Љубе Павловића, на пример, у Селу Борини од 26 родова само 2 су стара рода “од пре 150 година” док је 24 рода било обухваћено процесом сасељавања. Највећи број родова је из Радаља, Трешњице, Будишића. У Борини се тада налазила 151 кућа (Павловић Љ., 1930). Паралелно с концентрацијом становништва ишао је процес демографског раста, тако да су данашња села знатно већа него у прошлости (Павловић Љ., 1912).

После Хатишерифа 1833. године, којим је окончана турска управа у подринском крају, исте године извршен је први српски попис “Ђурђевске и митровске порезе”. По том попису јадарска капетанија је имала 2.087 кућа, и око 6.105 мушкараца, што уз претпоставку да је било приближно исто толико жена, даје цифру око 12.500 становника. То значи да је Јадар у турско време био “предео мален у земљишту, и малољудан по насељености” (Срећковић П., 1884), али ипак, уз мачванску капетанију то је било једно од најнасељенијих подручја шабачке нахије. Просечна величина породице износила је 5-6 чланова. Тадашња јадранска капетанија састојала се од 37 насеља, од којих је по броју кућа, пореских и “арачких” глава највеће било Бадања. Из пописа “Данак плаћајућих глава у вароши Лозници окружја подринског” из августа 1839. године, може се уочити нагло раслојавање старијег етничког слоја варошке популације, у процесу интензивних миграција на подручју Јадра после 1834/35 године. Лозница је 1833. године била село са само 89 кућа, 1834/35. године имала је 122 дома а 1839. године већ је прерасла у варошицу са 230 домова. Према забелешкама у рубрици “примечанија” види се да је доста досељених у вароши настањено из Босне, од којих се неки презивају по свом старом завичају “Бошњак”, “Ера”, “Прекодринац”, “Бугарин”, “Личина” и слично. Било је и оних чија су презимена изведена из њихових завичајних села у Јадру и суседним областима, као: “Церовач, Радаљац, Каменарац, Рачанин”. За неке је записано да су дошли “из Австрије”, а од њих су неки уписани под презименом “Сремац”. Велики број пописаних презимена указује на порекло дошљака из Босне (Бубало, Прица, Делија, Пуђа итд.), (Стојанчевић В., 1985). Лозница је половином XIX века већ је била варош са 295 домова и 1.203 становника, од којих је било 53 занатских и трговачких радњи у новој регулисаној “варошкој чаршији”.

Велики број досељених “Прекодринца, Крајишника и Сремаца” насељен је по празним турским кућама у Лешници. Према извештају “полковника Лазара Теодоровића” Кнезу Милошу, “Лешница је већ пуна и... броји (у јуну 1836.) 393 главе за оружје способних и наоружаних момака”, што је скоро половина броја војника којим је располагао тада цео срез поцерски (Ђорђевић Т., 1926). О њима је занимљиве и историографски вредне податке оставио М. Ђ. Милићевић у књизи “Из својих успомена”, у поглављу “Две године у служби учитељској” које је провео у Лешници и Тополи, пошто је 1850. завршио Богословију у Београду. У одељку те књиге под насловом “Крајишници”, М. Ђ. Милићевић са симпатијама говори о њима, и већ само поглавље почиње запажањем: “У Лешници је било чаршинлија и трговаца најмањи број; више је могло бити сељака, дошлих из околних јадарских и мачванских села; а највише је било Крајишника...”, и поред тога што су се непосредно после доласка били знатно проредили услед епидемије колере и помора који је, како су веровали, настао зато што им “не прија лешничка вода”. Затим констатује да су “међу досељеницима у Лешници најимућније задруге биле: Ђуко, Тодор и Сава Шљоковице; Гавран и Ђуро Котури; Милош, Стојан, Маркан и Јанко Орели; Тодор Бељац; Мића,

Тома, Јован, Лазо и Сима Ољаче; Ђурађ, Марко и Иван Штрбићи; Благоје и Тривун Грубори; Деспот Босанчић; Станко, Лазо, Симо и Теша Бањци; Петар Миле; Никола и Стојан Кукрике; Ђукан Опачић; Ђуро и Стојан Новаковић; Цвијо, Дако, Божо и Ђурађ Качавенде; Иле Мијук; Иле Орел; Петар и Мића Тадићи; Стојан Пресјек; Вајо Пекеч; Лука и Никола Батало и Ђура Рашић. Било их је још, тек им имена нисам запамтио; али ћу поменути још три презимена са њихове необичности, а не знам да ли су крајишничка. То су: Лука Правда, Риста Кавга и Матија Краљ” (Милићевић Ђ. М., 1894-1897). Касније су се породичне задруге делиле, а многе осамостаљене породице су узимале нова презимена на основу имена непосредног претка. Ипак би пажљив истраживач могао пратити њихове родослове све до данас. Милићевић је забележио и карактеристичне речи, фолклор, менталне особине и обичаје Крајишника у Лешници, које су они донели из свог старог краја и којих су се “чврсто држали”. Што се тиче радних способности, запазио је да су “Крајишници ови у свим тежачким пословима били вештији од староседелаца... и халати тежачки били су им бољи и савршенији. И жене крајишке радиле су све пољске послове осим косидбе.” Лешница је у Милићевићево време (средином 19. века), била “касаба” без индустрије, искључиво административни и трговачки центар, насељен чиновницима, трговцима и по којим занатлијом. Милићевић је забележио да се срео са неколико Лешничана који су се доселили из Босне, као што су кафеџија Петар Тешњак, рођен у Тешњу (одакле му је и презиме дошло) и сам кмет Степан Тешић, по занимању терзија и трговац, родом из Травника. Било је миграција и у обрнутом правцу – из Лешнице у Босну, и то су били преостали “Турци” и потурчењаци, који су након Хатишерифа 1833., продавали имања и пресељавали се преко Дрине, у Јању, Бијељину и тд.

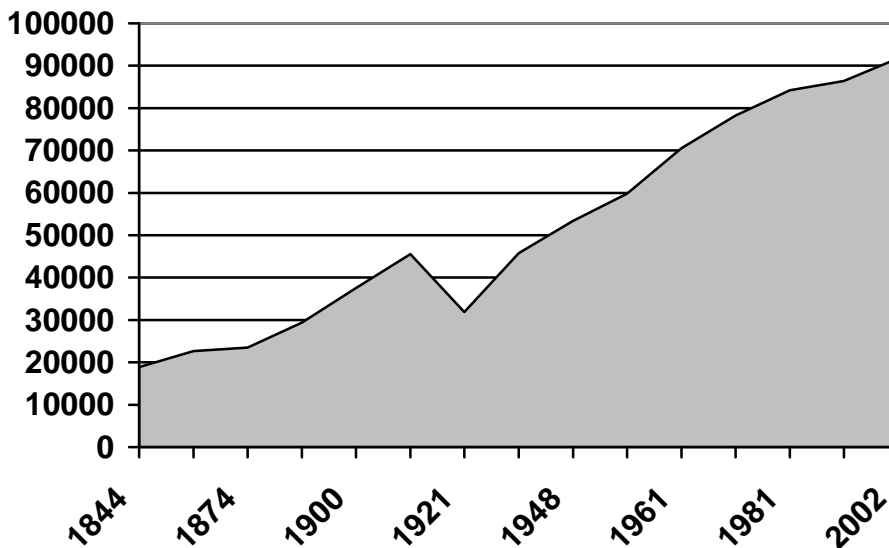
За Милићевића су лешнички Крајишници били интересантни као доказ да је Босна српска земља. Загледан преко Дрине он каже “...Само знам да ми се чинила неверица оно што је пред Богом и људима једно може ко цепати на двоје. – Не може бити, да је ово овамо наше, а оно тамо туђе! То мора да је нека пометња. Свет се, најпосле, мора уверити да два и два морају бити четири; да су Србија и Босна једна српска отаџбина. Ох младости-лудости, ти ниси знала да у дипломатској рачуници два и два могу да чине три, пет или шест! Да две поле једне исте земље, једног истог народа, могу да чине две засебне државе, и чак два народа! Камо ми лепа срећа да то никад нисам сазнао” (Милићевић Ђ. М., 1894-1897).

IV

Први попис становништва у Србији, извршен 1834. године, показује да је Подрињски округ, у коме је било три среза, имао свега 27 150 становника, што значи да је био веома ретко насељен. По попису 1859. године, Подрињски округ је имао 45 718 становника и 6 254 куће, што значи просечно 7,4 чланова по домаћинству. У том периоду број становника Лознице повећан је од 431 на 1608 а Лешнице од 199 на 862. То значи да се за 25 година становништво Подрињског округа повећало за 1,7 пута док се становништво ових варошица скоро четворостручило (Државопис Србије, 1863). Број становника варошица (Лозница, Лешница) и рударских насеља (Зајача, Крупањ) растао је брже услед досељавања и сасељавања становништва из околине (Спасовски М., 1997).

У другој половини XIX века, број становника Јадра је нагло растао услед високог природног прираштаја и имиграције, док се просечна величина породица смањивала услед деоба породичних задруга. Тако је у Јадру 1844. године било 18.859 становника, 1866. године 22.676, 1874. године 23.515 а 1884. тај број се повећао на 29 393. Затим се динамика популационог развоја у Јадру (са селима Борине и Ново Село) интензивирала, да би већ 1890. године било забележено 31.806 становника а 1900.

године 37.558, или двоструко више него 1844. године. У првој деценији XX века динамика је мало успорена, тако да је 1910. забележено 45.534 становника, што је 2,5 пута више него 1844. године. У ове податке су урачуната поцерска села Чокешина и Ново Село, ради упоредивости података са општином Лозница (Државопис Србије, 1869, 1879, 1889; Статистика краљевине Србије, 1903; Попис становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 1910., 1911; Статистички годишњак краљевине Србије за 1905., 1907).

Слика 1. Графикон кретања броја становника Јадра у периоду 1844-2002. г.
Подаци су усклађени са границама општине Лозница

Прве деценије деценије XX века процес имиграционих кретања је нагло опадао, тако да је (1910) било пописано, од укупног броја настањеног становништва у срезу јадранском (45.534), само 1,5% (711) становника који су, према месту рођења, били из других округа у Србији, а 1,2% (564) родом из суседних земаља (Стојанчевић В., 1985).

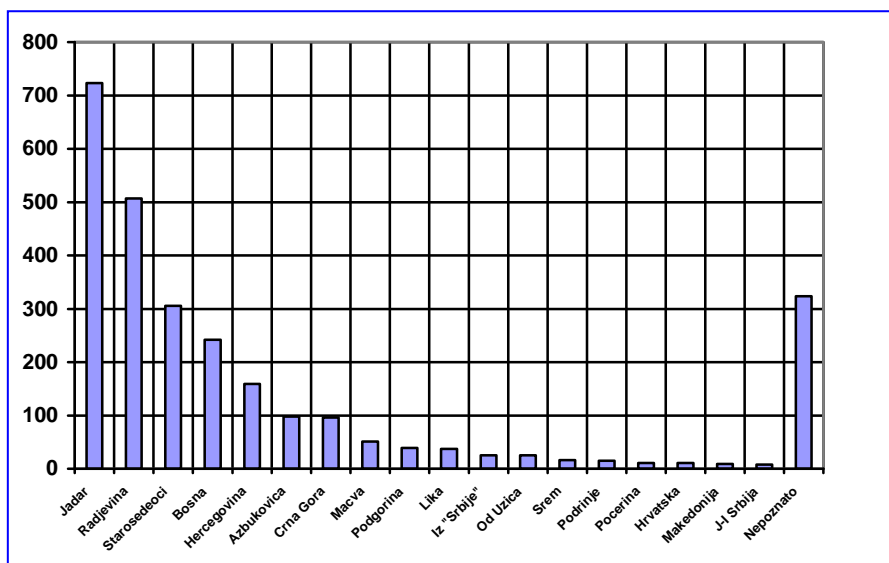
У периоду Балканских ратова а посебно у Првом св. рату, Јадар је доживео демографску катастрофу. Овде се водила чувена Церска битка, а са ових простора потиче и прослављена Дринска дивизија. Ово показују резултати пописа 1921. године, када је Јадар (са Чокешиним) имао свега 31.844 становника или за 30% мање него 1910. године (Претходни резултати пописа становништва у Кр. СХС 31. I 1921. 1924). По попису 1931. године Јадар је имао 45.749 становника, што је приближно броју из 1910. године (Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. III 1931., 1937).

V

После Другог светског рата број становника у општини Лозница се константно повећавао. Према попису становништва 1948. године, упркос губицима у Другом св. рату, забележено је 53.436 становника, затим 1953. године 59.796 (Попис становништва 1953., 1958), 1961. године 70.534 (Попис становништва 1961, 1967), 1971. године

78.228 (Попис становништва 1971, 1973), 1981. године 84.180 (Попис становништва, домаћинстава и станова 1981. године, 1984), 1991. године 86.875 (Попис становништва домаћинстава, станова и газд. 1991, 1993) да би 2002. године било забележено 91.735 становника (86.413 “у земљи” и 5.322 на привременом раду у иностранству) (Попис становништва, домаћинстава и станова 2002., 2004). Такво узлазно кретање броја становника је последица не само природног прираштаја и продуженог трајања живота, него и повећане имиграције и сасељавања из околних крајева услед процеса индустријализације и урбанизације. О томе сведочи податак да је место Лозница 1905. године било варошица са 5.945 становника, 1953. тај број је смањен на 5.031, а 1961. повећан на 10.411, да би 2002. године достигао 20.705, с тим што су и нека приградска насеља нагло повећана (на пр. Лозничко Поље 2002. године има 7.922 а Липнички Шор 2.673 становника (Попис становништва, домаћинстава и станова 2002., 2004). То је условљено сасељавањем у доњи Јадар и концентрацијом становништва у градовима у вези са развојем индустрије. Тај процес је био праћен распадањем великих породичних задруга и повећавањем броја домаћинстава (Спасовски М., 1997).

Што се тиче порекла становништва и миграција, испитивањима М. Барјактаревића и Н. Павковића 1964. године, којима је обухваћено око 80% родова у читавом Јадру, утврђено је на основу традиционалних знања у народу, да већина досељених родова, не рачунајући унутрашња кретања, потиче из јужних и западних

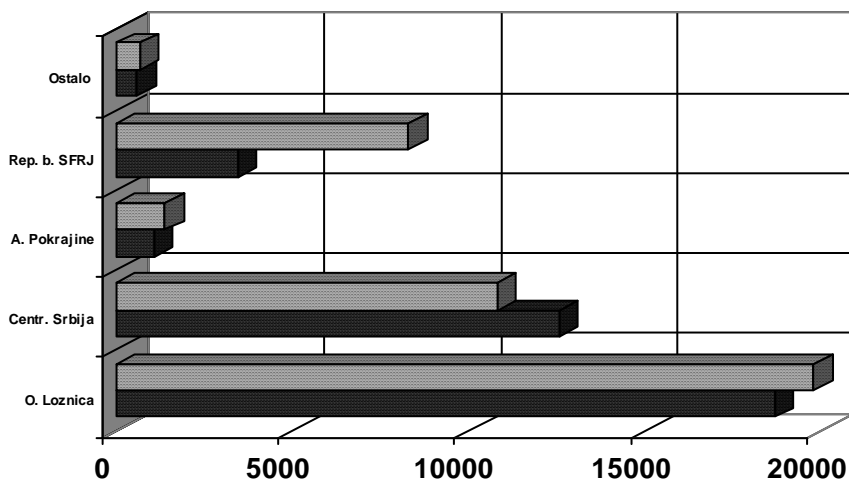
Слика 2. - Графички приказ структуре становништва Јадра по пореклу.
(према подацима М. Барјактаревића и Н. Павковића, 1964)

динарских крајева, тј. Рађевине, Босне, Херцеговине, Црне Горе и Азбуковице. Према овим испитивањима излази да је динарско становништво заступљено са једва једном половином. Томе треба додати још бар $\frac{1}{4}$ становништва из самог Јадра која је учествовала у унутрашњим кретањима и својом даљом старином потиче из југоисточних, јужних и западних динарских области (Барјактаревић М., Павковић Н., 1964).

Према томе, око $\frac{3}{4}$ становништва Јадра почетком друге половине XX века својом старином је потицало из динарских области. То потврђују истраживања како Б.

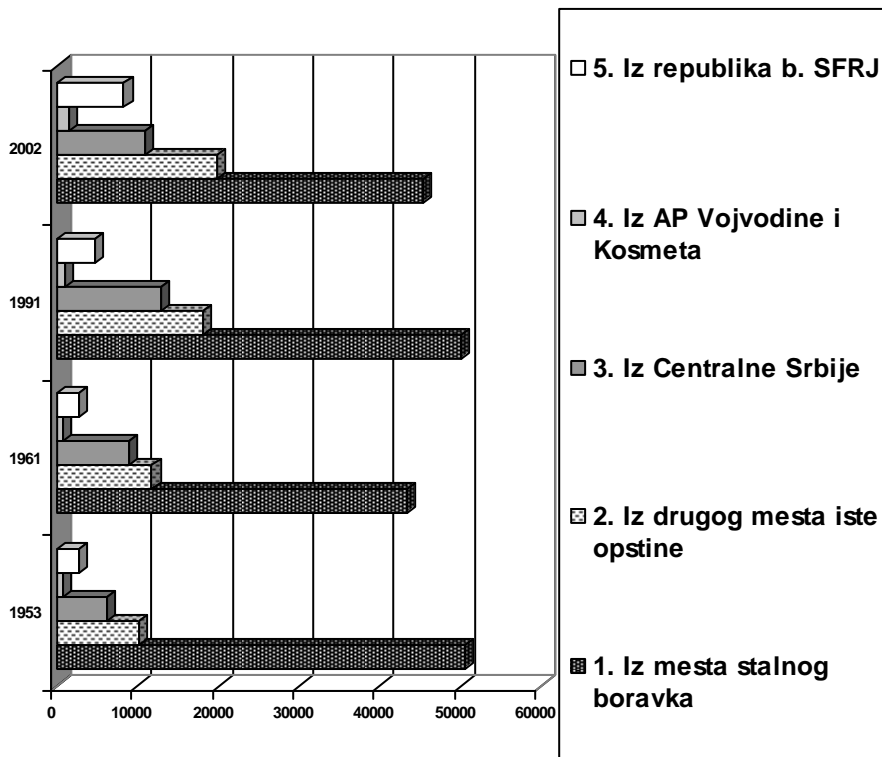
Ж. Милојевића, тако и М. Барјактаревића и Н. Павковића. Осим тога, један број старијих досељеничких родова је изгубио традицију и памћење свог порекла. То се посебно односи на родове са домазетским пореклом. Домазет (мушкарац који је дошао жени у кућу) је традиционално примао славу женине куће а понекад и женино презиме. Домазетство је било раширена појава у селима после Првог св. рата, у којем су бројна имања остала без мушке главе, и у градовима у време индустријализације када се претежно мушко сеоско становништво сасељавало у потрази за послом. Такође, у новије време, било је интензивнијих емиграционих кретања из Јадра услед колонизације у Војводини после Другог св. рата и потраге за послом у већим градовима (Шапцу, Београду, Новом Саду) и у иностранству. Емиграција је у знатном степену узрок депопулације у великом броју села, посебно у горњем Јадру.

Талас избеглица из ратом захваћених подручја у Босни и Херцеговини и Хрватској, у последњој деценији XX века, одразио се на структуру становништва према миграционим обележјима. У општини Лозница је регистровао у периоду 1.05. 1991. до 31. 12. 1995. године 19.782 избегла лица. Они се могу поделити у две групе. Прву групу од 14.134 лица која су регистрована у периоду 1.05. 1991 – 31. 07. 1995. чине претежно избеглице из Босне и Херцеговине. Другу групу од 5.648 лица која је регистрована од 1.08. до 31. 12. 1995. године чине претежно избеглице из бивше Републике Српске Крајине (Хрватска). Знатан део њих су прешли у категорију сталних становника (Општине у Србији 2000, 2001). По попису 2002. године, регистровано је у општини Лозница 11.480 лица која су досељена у периоду од 1991-2002. године. То је приближно двоструко више него у претходним међупописним периодима 1981-1991. године, или 1971-1980. године. Број становника који су досељени од 1946-2002. године износи око 40.000 што чини 46,5% укупног становништва. Око 52,6% становништва се изјаснило да од рођења живи у истом месту, док су остали досељени – из другог насеља исте општине 22,9%, из друге општине Србије ван покрајине 12,5%, из покрајина 1,6%, из република бивше СФРЈ и других земаља, укључујући и непознато, 8.953 или 10,4% укупног становништва.

Слика 3. Структура мигрантског становништва у општини Лозница, према пореклу (доњи стубац 1991., горњи стубац 2002. године).

Слика 4. Становништво општине Лозница према родном крају, по пописима 1953., 1961, 1991 и 2002. године.

Око $\frac{3}{4}$ становништва које од рођења живи у истом месту је у сеоским насељима, а само $\frac{1}{4}$ у градским (у којима живи 43,5% укупног становништва). Од досељених из исте општине $\frac{2}{3}$ живе у сеоским и $\frac{1}{3}$ у градским насељима (Лозници и Бањи Ковиљачи). Од досељених из других општина или из иностранства, укупно 21.150, око 44,6% живе у градским и 55,3% у сеоским насељима. Ови подаци сведоче о интензивној имиграцији у другој половини, а посебно у последњој деценији XX века (Попис становништва, домаћинства и станова 2002., 2004).

Закључак

На основу расположиве литратуре и извора можемо закључити да је Јадар у дугом историјском периоду био континуирано насељен претежно српским становништвом, али да нема континуитета између средњовековног и данашњег становништва. Услед геополитичке нестабилности и осетљивог граничног положаја, Јадар је био етапна област у метанастазичким миграцијама из динарских предела ка Мачви и Панонској низији. Огромна већина данашњег становништва води порекло од досељеника из динарских области, који су се овде доселили током XVIII, XIX и XX века. Такође је интензиван процес сасељавања из виших у ниже пределе, у прошлости углавном мотивисан плоднијом земљом (пример Јелав), а у новије време индустријализацијом и урбанизацијом (пример Лозничког Поља). Под утицајем економског и културног прогреса, углавном је завршен процес прилагођавања и асимилације досељеног становништва, и углавном су ишчилеле културне разлике између Јадрана, Мачвана и становника других суседних области.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Барјактаревић М., Павковић Н., (1964): **Порекло и кретање становништва Јадра**. Гласник етнографског Музеја у Београду, књ. 27., Београд.
- Бојанић Д., (1985): **Јадар у XVI и XVII веку**. У монографији: Јадар у прошлости. Лозница.
- Ђорђевић Т., (1926): **Архивска грађа за насеља у Србији у време прве владе Кнеза Милоша 1815-1839**. Српски етнографски Зборник, књ. XXXVII, Насеља, књ. 22, Београд.
- Караџић В., (1828): **“Даница”**. Беч. Просвета, Београд, 1969.
- Милићевић Ђ. М., (1894-1897): **“Из својих успомена”**. Годишњаца Николе Чупића од 1894. до 1897. године, Београд.
- Милојевић Ж. Б., (1913): **Рађевина и Јадар**. Српски етнографски зб., књ. 20, Београд.
- Павловић Љ., (1912): **Антропогеографија Ваљевске Тамнаве**. Српски етнографски зборник, књ. 18, Београд.
- Павловић Љ., (1930): **Соколска нахија, Насеља и порекло становништва**. Српски етнографски зборник, књ. 26, СКА, Београд.
- Спасовски М., (1997): **Развитак и размештај становништва**. У монографији: Општина Лозница, Београд.
- Срећковић П., (1884): **Како је Јадар и Рађевина придружен Србији**. Гласник српског ученог друштва, књ. 57, Београд.
- Стојанчевић-Николић В., (1975): **Рађевина и Јадар у необјављеним рукописима Цвијићевих сарадника**, САНУ, Српски етнографски Зборник књ. LXXXVIII, Насеља и порекло становништва књ. 41, Београд.
- Стојанчевић В., (1985): **Становништво Јадра и јадранска насеља у прошлости**. У монографији: Јадар у прошлости 1, РО Радио Подриње, Лозница.
- Државопис Србије за 1859., св. I, Београд, 1863.
- Државопис Србије, попис људства у години 1866, св. III, Београд, 1869.
- Државопис Србије, попис људства у години 1874., св. IX, Београд, 1879.
- Државопис Србије, попис људства у години 1884., св. XIV, Београд, 1889.
- Статистика краљевине Србије, књ. XXIII, Београд, 1903.
- Попис становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 1910., Управа државне статистике, Београд, 1911
- Статистички годишњак краљевине Србије за 1905, св. X, Београд, 1907.
- Претходни резултати пописа становништва у Кр. СХС 31. I 1921., Сарајево, 1924.
- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. III 1931., књ. I, Београд, 1937.
- Попис становништва 1953., СЗС, књ. XIV, Београд, 1958.
- Попис становништва 1961, резултати по насељима, СЗС, Београд, 1967.
- Попис становништва 1971, рнзултати по насељима, СЗС, Београд, 1973.
- Попис становништва, домаћинства и станова 1981. године. СЗС, Београд, 1984.
- Попис становништва, домаћинства, станова и газд. 1991., СЗС, Београд, 1993.
- Попис становништва, домаћинства и станова 2002., књ. 8, Миграциона обележја, РЗС, Београд, 2004.
- Архив Србије, Збирка Мите Петровића, бр. 6967, 1836.
- Општине у Србији 2000, РЗИС, Београд, 2001., Табела -11

MIRKO GRČIĆ

S u m m a r y

MIGRATIONS AND ORIGIN OF THE POPULATION IN THE JADAR REGION (WESTERN SERBIA)

Based on the historical data, scientific literature and statistical sources, migrations and origin of the population in the Jadar region (border area of Serbia towards Bosnia) in the last two centuries was analyzed.

Regarding the origin of Jadar population, four groups are distinguished:

- 1) Eldest (ancient) population group, originating from pre-Turkish period, extremely rare and difficult to recognize
- 2) Population group settled within the Kosovo-Metohija migration movement, during the time of Turkish occupation; rare as well as the previous one
- 3) Population group settled within the Dinaric migration movement, in the time when this region was incorporated into the territory of Serbia (1833), younger and more numerous
- 4) Population group which was settled from the Serbian-populated areas in Bosnia and Croatia during the period of former Yugoslavia (1918-1991) and especially in the time of its disintegration and civil wars at the end of 20th century.

Due to the geopolitical instability and sensitive border position, Jadar was a kind of temporary phase-area during the so-called methanastazic migrations from the Dinaric regions towards Mačva and the Pannonian Basin. Great majority of the present population originates from the settlers from the Dinaric areas, who immigrated here during the 18th, 19th and 20th century. Furthermore, the process of local migrations from higher to lower elevation areas is intensive as well – in the past, it was mostly motivated by fertile soil, and nowadays by industrialization and urbanization. Affected by economical and cultural progress, the process of adjustment and assimilation of settled population is almost finished.